

РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК: 378:78;678:89

Олександр Алексєєв

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ORCID ID 0000-0002-6950-4413

DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/055-063

ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ

Резюмовано, що у спеціально-науковій методології вичленовують кілька рівнів: загальнонаукова основа, теоретико-методологічна стратегія і практико-орієнтована тактика з відповідним набором діагностичних засобів. Встановлено, що вивчення процесу професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями здійснювалося на основі діалектики і припускало урахування законів діалектики: єдності і боротьби протилежностей, взаємного переходу кількісних змін у якісні, заперечення заперечень. Відбувалося апелювання до механізмів функціонування наукового пізнання: закону наступності зміни наукових теорій, наявності специфічної для кожної епохи розвитку науки «парадигми» мислення. До низки загальнонаукових методологічних підходів, що відбивають специфіку реалізації завдань дослідження віднесено: системно-діяльнісний, діалектичний, гуманістичний, процесуальний, компетентнісний, структурний. До конкретно-наукових методологічних платформ вивчення особливостей професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями віднесено: аксіологічний, акмеологічний, особистісний, нормативний, суб'єктний, контекстний.

Ключові слова: методологічні засади, філософські засади, підхід, концепція, методологія, майбутні учителі фізичної культури, організація індивідуальної роботи, учні.

Постановка проблеми. Методологічні основи будь-якого педагогічного дослідження є важливим його складником. Тому одним із завдань дослідження є виявлення та обґрунтування методологічних основ дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями. Це забезпечуватиме певний рівень теоретизації та обґрунтованості авторських висновків. У різних дослідженнях методологічні основи репрезентовані дослідженням наукових підходів, розглядом переважно гносеології, включенням у дане поняття, крім філософських основ, методології конкретно наукових теорій і концепцій.

Аналіз актуальних досліджень засвідчує, що філософсько-методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури заломлюються крізь призму авторського тлумачення сутності такого процесу. Так, Н. Степанченко розробив методологічні підвалини

Система професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у закладах вищої освіти (Степанченко, 2017). Тоді як Ю.Танасійчук обґрунтувала філософсько-методологічне підґрунтя підготовки майбутніх учителів фізичної культури до формування в учнів ціннісного ставлення до власного здоров'я (Танасійчук, 2021). У науковому доробку І.Шаповалової знаходимо витлумачення методологічних основ підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійного самовдосконалення у закладах вищої освіти (Шаповалова, 2016). Цінними є висновки Н.Щекотиліної, котра пропонує науковій спільноті основи підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії (Щекотиліна, 2019).

Мета статті полягає в характеристиці методологічних основ професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями.

Методи дослідження. Задля досягнення мети в підготовці статті застосувалися різноманітні методи наукового пізнання, серед яких аналіз, індукція, дедукція, синтез, узагальнення, порівняння.

Виклад основного матеріалу. Інтегруючи накопичений у педагогічних дослідженнях досвід вибору й обґрунтування методологічних основ, ми висунули припущення про те, що повноцінний опис способів дослідження педагогічного явища може надати сучасна методологія, в структурі якої виокремлюють філософську і спеціально-наукову методологію. У спеціально-науковій методології вичленовують кілька рівнів: загальнонаукова основа, теоретико-методологічна стратегія і практико-орієнтована тактика з відповідним набором діагностичних засобів.

Вибираючи філософський рівень методології, будемо спиратися, перш за все, на існуючі філософські традиції. Філософська методологія не існує у вигляді якогось особливого розділу філософії – методологічну функцію виконує вся система філософського знання. Як показує досвід розвитку науки, найбільш адекватну філософську базу наукового пізнання дає діалектичний та історичний матеріалізм.

У гносеології традиційно філософський рівень методології дослідження репрезентований діалектикою, що є теорією і методом пізнання явищ дійсності в їхньому розвитку і саморусі, наукою про найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства і мислення. Крім того, ми будемо виходити з наукових висновків про те, що свідоме застосування діалектики дає можливість правильно користуватися

поняттями, враховувати взаємозв'язок явищ, їх суперечливість, мінливість, можливість переходу протилежностей з однієї в іншу.

Таким чином, вивчення процесу професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями здійснювалося на основі діалектики і припускало врахування законів діалектики: закону єдності і боротьби протилежностей, закону взаємного переходу кількісних змін у якісні, закону заперечення заперечень; апелювання до механізмів функціонування наукового пізнання: закону наступності зміни наукових теорій, наявності специфічної для кожної епохи розвитку науки «парадигми» мислення.

Вважаємо за доцільне проаналізувати методологічні засади дослідження як в синтагматичному, так і в парадигматичному контексті. Парадигматичне вивчення досліджуваної проблеми передбачає розгляд методології наукової розвідки на основі її багаторівневого характеру. Синтагматика вимагає представити «горизонтальний зріз» методологічних основ, тобто внесення в це поняття крім методологічних підходів ще й теорії та концепції педагогіки.

Теорія розуміється нами як система принципів, законів, категорій, понять, концепцій, що описують будь-яке відносно однорідне цілісне явище або сукупність його елементів, функцій. Критеріями наукової теорії є відносно завершена логічна структура (принципи, поняття), наявність теоретичних конструктів (положень, гіпотез, концепцій та ін.), наявність положень, доказів, що з'єднують ці конструкти з наявними фактами, іншими теоріями (Новиков, 2006, с. 45). Тоді як концепція – це система поглядів на процеси і явища в природі і суспільстві, провідний задум, що визначає стратегію дій при здійсненні реформ, програм, проектів, планів. У концепції особлива увага приділяється принципам як орієнтирам для розробок стратегії педагогічної діяльності (Новиков, 2006, с. 56).

У педагогіці відомо чимало концепцій, але з метою врахування механізму функціонування наукового пізнання, що полягає в наступності змін наукових теорій, наявності специфічної для кожної епохи розвитку науки «парадигми» мислення, опиралися на сучасні педагогічні концепції, зокрема концепції інтернаціоналізації, фундаменталізації, гуманізації та ін.

Методологія розглядається деякими авторами як вчення про організацію діяльності. При цьому організація містить:

1) внутрішню впорядкованість, узгодженість взаємодії більш-менш диференційованих і автономних частин цілого, яка зумовлена її будовою;

2) сукупність процесів або дій, що ведуть до утворення і вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого;

3) об'єднання людей, котрі спільно реалізують певну програму або мету і діють на основі чітко окреслених процедур і правил.

Нами під методологією розуміється вчення про принципи побудови, форми і способи наукового пізнання. Існує низка наукових розумінь принципів з виокремленням методологічних підвалин, наприклад, розподіл на теоретичні та нормативні (Новиков, 2006, с. 59). Інший погляд – рівневе уявлення методології. Принципове значення має членування методології, засноване на різних рівнях методологічного аналізу. У загальному вигляді розрізняють філософську і спеціально-наукову методологію. Спеціально-наукова методологія розподіляється на кілька рівнів: загальнонаукові методологічні концепції та напрями, методологія окремих спеціальних наук, методика і техніка дослідження (Новиков, 2006, с. 60).

Визначаючи методологічні основи процесу професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями як базові позиції, з яких розглядатиметься досліджуване явище і фіксуватиметься напрям наукової розвідки, вважаємо, що в якості таких підстав доречно окреслити методологічні підходи. Так, Б. Гершунський слушно зазначає, що «саме підхід до обґрунтування всіх компонентів освітніх систем втілює в собі методологічні орієнтири реалізації відповідних стратегічних доктрин освіти (Гершунський, 1998, с. 27). Зрозуміло, що і сам підхід не може бути єдиним, він допускає і навіть припускає альтернативність в освітніх стратегіях.

Методологічні підходи, на думку дослідників, визначають комплекс стратегічних напрямів дослідження, що забезпечує вирішення цілої низки проблем:

- а) упорядкування термінологічного простору науки;
- б) визначення нових особливостей і властивостей досліджуваного об'єкта;
- в) виявлення закономірностей і принципів розвитку;
- г) визначення перспектив розвитку досліджуваного напрямку й у зв'язку з цим – науки в цілому.

Під підходом у нашому дослідженні розуміємо принципову методологічну орієнтацію дослідження як точку зору, з якої розглядається об'єкт вивчення (спосіб визначення об'єкта), як поняття або принцип, який керує загальною стратегією дослідження.

Водночас структура підходу охоплює такі складники:

1) основні поняття, які утворюють особливий контекст у відображенні простору освіти і використовуються як ключовий інструмент мислєдіяльності;

2) система ідей і принципів як вихідних положень освітньої діяльності, які здійснюють істотний вплив на відбір змісту, форм і способів організації освітнього процесу;

3) певна методична або технологічна система (сукупність методів і прийомів) побудови освітнього процесу, яка відповідає обраній орієнтації;

4) певна світоглядна позиція дослідника та стратегічний принцип, які реалізуються шляхом застосування набору процедур і прийомів.

Таким чином, поняття «підхід» розглядали як орієнтацію дослідника на організацію та виконання певних дій, що базуються на використанні сукупності взаємопов'язаних закономірностей, принципів, ідей і способів професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями.

На думку багатьох дослідників, методологічне значення підходів проявляється в певній світоглядній позиції автора дослідження, в сукупності принципів, які орієнтують дослідження на досягнення ідеальної мети, в можливості вибору стратегії для розв'язання досліджуваної проблеми. Методологічне знання, по-перше, забезпечує правильну постановку наукової проблеми з урахуванням тенденцій і форм розвитку пізнання, по-друге, дозволяє підвищити якість дослідження, по-третє, надає певні засоби для вирішення поставлених завдань. Незважаючи на те, що будь-який методологічний підхід має певну самостійність і може бути віднесений до будь-якого рівня, він не забезпечує повноту і всебічність наукової розвідки. Тому для досягнення цілей дослідження складних систем, до яких відноситься система освіти, доцільно застосовувати певну сукупність ієрархічно впорядкованих методологічних підходів.

Дослідницька стратегія добору методологічних конструкцій, реалізація яких сприятиме оновленню професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями, базувалася на врахуванні необхідності досягнення цілісності,

інтегративності, системності, структурованості, комплексності нових знань про досліджуваний процес. Ураховуючи власний досвід професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, апелюючи до напрацювань сучасних дослідників, які вивчали різноманітні аспекти фахової підготовки студентів, котрі здобувають вищу освіту в галузі освітньої діяльності за спеціальностями 014.11 Середня освіта (Фізична культура) й 017 Фізична культура і спорт, до низки загальнонаукових методологічних підходів, що відбивають специфіку реалізації завдань нашого дослідження віднесено: *системний, діяльнісний, діалектичний, гуманістичний, процесуальний, компетентнісний, структурний*. До конкретно-наукових методологічних платформ вивчення особливостей професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями віднесено: *аксіологічний, акмеологічний, особистісний, нормативний, суб'єктний, контекстний*.

Розглянемо один із методологічних підходів. Так, системний підхід розглядається нами як загальнонаукова основа концепції дослідження, оскільки він забезпечує правильну постановку проблеми і задає загальний напрям руху наукової розвідки. Теорія систем є трансдисциплінарною науковою теорією, завдяки чому виконує інтегруючу функцію в об'єднанні різних галузей знань в єдине ціле. У контексті системного підходу поняття і уявлення з різних галузей знання органічно вплітаються в єдиний змістовний простір, створюючи цілісний образ системи.

Системний підхід орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта й механізмів, які забезпечують його функціонування, на виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх в єдину теоретичну картину» (Новая философская энциклопедия, 2010, с. 559). Як відзначає В. Вихрущ, реалізація системного підходу в процесі наукового педагогічного дослідження сприяє адекватній постановці проблеми і виробленню ефективної стратегії її вивчення (Вихрущ, 2015, с. 37).

Схожої наукової позиції дотримується Є. Яковлев, стверджуючи, що в рамках системного підходу конкретизуються принципи матеріалістичної діалектики (Яковлев, 2006, с. 14). Своєю чергою А. Новіков, розглядає згаданий методологічний орієнтир як сукупність методів і засобів, що дозволяють досліджувати властивості, структуру і функції об'єктів, явищ або процесів у цілому, презентувавши їх як систему з усіма складними міжелементними зв'язками, взаємовпливом елементів на систему і навколишнє середовище, а також впливом самої

системи на її структурні елементи (Новиков, 2006, с. 22). Отже, системний підхід містить необхідний методологічний апарат для дослідження різного роду систем, у тому числі соціальних і педагогічних. Для їх вивчення необхідно більш чітко визначення поняття «система».

Зважаючи на той факт, що в межах системного підходу об'єкти розглядаються як системи, в контексті нашого дослідження професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями розглядатимемо як цілісну систему, що містить структурні складники різного порядку.

Отже, ключовою категорією системного підходу у методології наукового дослідження є термін «система». Відтак виникає потреба здійснити семантико-етимологічний аналіз його змістового наповнення, що визначаємо як перспективи подальших наукових пошуків.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок.

Методологічні основи професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями як базові позиції, з яких розглядалося досліджуване явище і фіксувався напрям наукового пошуку, відбивають методологічні підходи. Під таким підходом розуміли принципову методологічну орієнтацію дослідження як точку зору, з якої розглядається об'єкт вивчення (спосіб визначення об'єкта), як поняття або принцип, який виконує керівну роль у загальній стратегії дослідження.

Методологічними засадами професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями вважаємо низку загальнонаукових методологічних підходів, що відбивають специфіку реалізації завдань нашого дослідження віднесено: *системний, діяльнісний, діалектичний, гуманістичний, процесуальний, компетентнісний, структурний*. До конкретно-наукових методологічних платформ вивчення особливостей професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями віднесено: *аксіологічний, акмеологічний, особистісний, нормативний, суб'єктний, контекстний*. Водночас, вивчення процесу професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями здійснювалося на основі діалектики і припускало урахування законів діалектики: єдності і боротьби протилежностей, взаємного переходу кількісних змін у якісні, заперечення заперечень. У науковій розвідці апелювали до механізмів функціонування наукового

пізнання: закону наступності зміни наукових теорій, наявності специфічної для кожної епохи розвитку науки «парадигми» мислення.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в розкритті сутності інших окреслених у статті методологічних підходів: діяльнісного, діалектичного, гуманістичного, процесуального, компетентнісного, структурного, аксіологічного, акмеологічного, особистісного, нормативного, суб'єктного, контекстного.

ЛІТЕРАТУРА

- Вихрущ, В. О. (2015). *Методологія та методика наукового дослідження*. Тернопіль: ТАЙП. (Vykhruhch, V. O. (2015). *Methodology and methods of scientific research*. Ternopil: TAIP).
- Гершунский, Б. С. (1998). *Философия образования для XXI века: в поисках практико-ориентированных образовательных концепций*. М.: Изд-во «Совершенство». (Hershunskiy, B. S, (1998). *Philosophy of education for the XXI century: in searching practically oriented educational concepts*. Moscow: Izd-vo «Sovershenstvo»).
- Новая философская энциклопедия* / научно-ред. совет: предс. В. С. Степин, заместители предс.: А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, уч. секр. А. П. Огурцов. (2010). М.: Мысль. (Stepin, V. S. (Ed.). (2010). *A new philosophical encyclopedia*. Moscow: Mysl').
- Новиков, А. М. (2007). *Методология*. М.: СИНТЕГ. (Novikov, A. M. (2007). *Metodologiya*. Moscow: SINTEG).
- Степанченко, Н. І. (2017). *Система професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах* (дис.... докт. пед. наук : 13.00.04). Луцьк. (Stepanchenko, N. I. (2007). *Professional training system of future physical education teachers in Higher Education Establishments* (DSc thesis). Lutsk).
- Танасійчук, Ю. М. (2021). *Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування в учнів ціннісного ставлення до власного здоров'я* (дис... докт. філософії: 01 освіта/педагогіка). Умань. (Tanasiichuk, Yu. M. (2021). *Future physical education teachers' training for the formation of pupil's values-based attitude towards their own health* (DSc thesis). Uman).
- Шаповалова, І. В. (2016). *Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до професійного самовдосконалення у вищих навчальних закладах* (дис. канд. пед. наук : 13.00.04). Запоріжжя. (Shapovalova, I. V. (2016). *Preparing future physical training teachers for professional self-improvement in Higher Educational Institutions* (PhD thesis). Zaporizhzhia).
- Щекотиліна, Н. Ф. (2019). *Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії* (дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.04). Одеса. (Shchekotylyna, N. F. (2019). *Pedagogical conditions of preparation of future physical education teachers for individual work with students in the conditions of inclusion* (PhD thesis). Odesa).
- Яковлев, Е. В., Яковлева, Н. О. (2006). *Педагогическая концепция: методологические аспекты построения*. М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС. (Yakovlev, E. V., Yakovleva, N. O. (2006). *Pedagogical conception: methodological aspects of construction*. Moscow: Gumanitar. izd. tsentr VLADOS).

SUMMARY

Aliksieiev Oleksandr. Philosophical and methodological foundations of vocational training of future physical training teachers for organizing individual work with pupils

It has been summarized that in specially scientific methodology a few levels are distinguished: generally scientific basis, theoretically methodological strategy and practically oriented strategy with appropriate set of diagnostic means. Choosing the philosophical level of methodology, the philosophical traditions have been taken into account. Philosophical methodology is not presented as any special chapter of philosophy – the whole system of philosophical knowledge carries out the methodological function. It has been found that studying the process of vocational training of future physical training teachers for organizing individual work with pupils was carried out on the basis of dialectics and involved taking into account the laws of dialectics: the unity and struggle of opposites, mutual transition of quantitative to qualitative changes, denial of objections. The scientific search appealed to the mechanisms of functioning of scientific cognition: the law of continuity of change of scientific theories, the existence of «paradigm» of thinking specific for each epoch of development of science. It has been taken into account that methodological knowledge provides the correct formulation of the scientific problem in terms of trends and forms of development of cognition; allows increasing the quality of research; gives certain means for solving certain tasks. Despite the fact that any methodological approach has some independence and can be attributed to any level, it does not provide completeness and comprehensiveness of the study. The research strategy of choosing the methodological constructions, implementation of which will promote renewal of vocational training of future physical training teachers for organizing individual work with pupils, was based on taking into account the necessity of achieving the integrity, integrativeness, systematic, structureness, complexity new knowledge about the research process. A number of general scientific methodological approaches that reflect the specifics of the implementation of tasks of our study include: system, active, dialectical, humanistic, procedural, competence, structural. The concrete scientific methodological platforms of studying peculiarities of vocational training of future physical training teachers for organizing individual work with pupils contain the following: axiological, acmeological, personal, legal, subjective, contextual.

Key words: *methodological foundations, philosophical foundations, approach, concept, methodology, future physical training teachers, organization of individual work, pupils.*